

Olga Narvoiš, Stanisława Tucholska

Percepcja postaw rodzicielskich a poziom poczucia bezpieczeństwa u młodzieży polkiej mieszkającej na Litwie

Studia nad Rodziną 14/1-2 (26-27), 165-178

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Olga NARVOIŠ
Stanisława TUCHOLSKA

PERCEPCJA POSTAW RODZICIELSKICH A POZIOM POCZUCIA BEZPIECZEŃSTWA U MŁODZIEŻY POLSKIEJ MIESZKAJĄCEJ NA LITWIE

1. Wprowadzenie

Poczucie bezpieczeństwa jako jedna z elementarnych ludzkich potrzeb, jeśli jest właściwie zaspokojona w wieku dziecięcym zapewnia właściwy rozwój uczuciowy i pozytywne kształtowanie się osobowości dziecka¹. Zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa zakłada możliwość budowania bliskich relacji z innymi ludźmi, samoaktualizację. Pełni ono ważną rolę zarówno w poziomie przystosowania społecznego, emocjonalnego, jak również często determinuje zachowania osoby w otaczającym ją świecie.

Do potrzeb bezpieczeństwa A. Maslow² zalicza potrzeby stabilizacji, zależności, opieki, uwolnienia od strachu, struktury, porządku, oparcia w opiece. Potrzeby te są tak silne, że mogą stać się wyłącznymi czynnikami organizującymi działanie jednostki. W takiej sytuacji organizm można opisać jako „mechanizm poszukujący bezpieczeństwa”³. Zwłaszcza u dzieci takie dążenia są szczególnie wyraziste⁴, u dorosłych są często hamowane, nieujawnione.

¹ Por. M. D. S Ainsworth, *Infant Development and Mother - infant Interaction among Ganda and American Families*, w: *Culture and Infancy*, red. P. H. Leiderman, R. Tulkin, A. Rosenfield, New York 1977; A. H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990.

² Por. A. H. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*, Warszawa 1986; por. tenże, *Motywacja i osobowość*, dz. cyt.

³ Por. tenże, *Motywacja i osobowość*, dz. cyt., s. 77.

⁴ Por. J. Bowlby, *A Secure Base*, New York 1988; por. tenże, *Infant Development and Mother - infant Interaction among Ganda and American Families*.

Według Masłowa⁵ skutkiem zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa jest syndrom poczucia bezpieczeństwa, definiowany jako „uświadamiany przez osobę pewnego rodzaju nastrój, pewien rodzaj osobistego odczucia z uwagi na charakter większości przeżytych przez nią wydarzeń życiowych. Jest to struktura postaw wobec siebie i otoczenia, która staje się względnie niezależna w stosunku do swych źródeł. Charakteryzuje się między innymi optymistycznym nastawieniem do wydarzeń, akceptacją siebie, poczuciem bycia na własnym miejscu”. Poczucie to pozostaje zachowane nawet w sytuacji zagrożenia, izolacji, czy odrzucenia ze strony środowiska.

Frustracja tej podstawowej potrzeby rodzi syndrom braku poczucia bezpieczeństwa, charakteryzujący się poczuciem braku akceptacji, bycia odrzuconym, poczuciem izolacji, wyobcowania, samotności, zagrożenia. Syndrom ten charakteryzuje się trwałością, pomimo oferowanej w okresie późniejszym ze strony otoczenia bezpiecznej przynależności i miłości.

Od najwcześniejszych lat życia dziecka czynnikiem sprzyjającym zaspokojeniu potrzeby bezpieczeństwa, bądź jej frustracji są postawy rodzicielskie. Według Masłowa⁶ takie zachowania rodziców jak niesprawiedliwość, nieuczciwość, niekonsekwencja wywołują w dziecku poczucie lęku i braku bezpieczeństwa. Takie traktowanie dziecka zagraża jego obrazowi świata, czyniąc świat nie dającym się przewidzieć, pozbawionym bezpieczeństwa. Masłow⁷ akcentuje również rolę spokojnego, sprawnie funkcjonującego, trwałego społeczeństwa, które chroni swoich członków i zapewnia im poczucie bezpieczeństwa.

Postawy rodzicielskie inaczej nazywane strategiami wychowawczymi czy też stylami rodzicielskimi, rozumiane są różnorodnie w literaturze przedmiotu. Według Rembowskiego⁸ postawa rodzicielska jest to całościowa forma ustosunkowania się rodziców (osobno ojca, osobno matki) do dzieci, zagadnień wychowawczych ukształtowana podczas pełnienia funkcji rodzicielskich. Braun-Gałkowska⁹ ujmuje postawę rodzicielską jako względnie stały sposób odnoszenia się rodzica do dziecka, który oparty jest na danych intelektualnych, zabarwiony określonymi emocjami i związany z tendencją do względnie stałych zachowań. Zaznacza ona, że postawy rodzicielskie często

⁵ Por. A. H. Masłow, cyt. za Z. Uchnast, *Metoda Pomiaru Poczucia Bezpieczeństwa*, Wykłady z Psychologii w KUL 1990, T. 5, s. 95-108.

⁶ Por. A. H. Masłow, *Motywacja i osobowość*, dz. cyt.

⁷ Por. tamże.

⁸ Por. J. Rembowski, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa 1972.

⁹ Por. M. Braun-Gałkowska, *Metody poznawania systemu rodzinnego*, Lublin 2002.

są niespójne i zdarza się, że postawa w jej komponencie poznawczym jest bardziej korzystna wychowawczo niż w aspekcie behawioralnym. Różni autorzy akcentują odmienne komponenty jako najważniejsze w strukturze postaw: poznawcze, emocjonalne, bądź behawioralne¹⁰.

Do czynników kształtujących postawy rodzicielskie zalicza się oddziaływanie środowiska społecznego, przede wszystkim wzorców postaw wyniesionych z rodziny pochodzenia, dominujących w środowisku kulturowym jednostki, w tym wzorce i oczekiwania przypisywane płci rodzica¹¹; jakoś związku małżeńskiego¹²; cechy osobowościowe rodziców¹³; wiek rodzica – młodszych rodziców charakteryzuje większa surowość, gniewliwość, utrzymywanie w zależności, obawa o uszkodzenie dziecka¹⁴; czynniki tkwiące w dziecku – wiek rozwojowy, płeć, stan emocjonalny, trudności jakie sprawia dziecko¹⁵.

W ocenie postaw ważna wydaje się być nie tyle sama informacja o zachowaniu rodziców, ale również nadanie jej subiektywnego znaczenia przez dziecko. Z badań wynika, że rodzice mają tendencje (świadome, bądź nie) do przedstawiania swoich postaw wobec dzieci w znacznie korzystniejszym świetle niż jest w rzeczywistości¹⁶.

¹⁰ Por. J. Rembowski, *Więzi uczuciowe w rodzinie*; M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973; T. Mądrycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1977; M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Elbląg 2004.

¹¹ Por. J. Belsky, L. Steinberg, P. Draper, *Childhood Experience, Interpersonal Development, and reproductive strategy: An Evolutionary Theory of Socialization*, *Child Development* 1991, nr 62, s. 647- 670; G. Rudkowska, *Rodzice w percepcji dzieci*, w: *W służbie dziecku*, red. J. Wilk, Lublin 2003, T 3, s. 377-392.

¹² Por. T.Kukołowicz, M. Magolan, A. Bulińska, *Czynniki modyfikujące postawy rodzicielskie*, w: *Z badań nad rodziną*, red. T. Kukołowicz, Lublin 1984; J. Belsky, *The Determinants of Parenting: A Process Model*, *Child Development*, 1984, nr 55, s. 83-96.

¹³ Por. T. Mądrycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1970; M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, dz. cyt.

¹⁴ Por. A. Domagała, *Postawy dziewcząt wobec dziecka*, Lublin 1973, mps KUL; T. Kukołowicz, M. Kołacka, *Postawy ojcowskie w zależności od wieku*, „*Roczniki Nauk Społecznych*” 1976, t.4.

¹⁵ Por. M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, dz., cyt.

¹⁶ Por. T. Ożóg, *Z badań nad ocenami przedmiotu postawy rodzicielskiej*, w: *Z badań nad rodziną*, dz. cyt.; M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, dz. cyt.

Przegląd typologii prezentowanych w literaturze polskiej i zagranicznej pozwala na wyodrębnienie kilku podstawowych wymiarów opisujących rodzicielskie postawy wobec dzieci¹⁷. Są nimi: autonomia, nadmierne ochrania-
nie, akceptacja, odrzucenie, nadmierne wymagania, niekonsekwencja¹⁸.

Dotychczasowe badania potwierdzają związek postaw rodzicielskich z różnymi aspektami funkcjonowania psychospołecznego dziecka: obserwowany jest związek postawy odrzucającej z niepewnością psychologiczną dziecka, trudnościami w przystosowaniu społecznym, młodzież ta jest często agresywna, czuje się mniej bezpiecznie¹⁹, jest bardziej zależna, konfliktowa²⁰, ma niższy poziom samoakceptacji²¹. Taka postawa rodziców ma również związek z tendencjami samobójczymi dzieci²². Postawa akceptująca z kolei koreluje z emocjonalną stabilnością u dzieci²³, łatwością ekspresji uczuciowej, zaufaniem do ludzi, większym poczuciem bezpieczeństwa²⁴. Badania wskazują również, że dzieci, których rodzice są nadmiernie wymagający są bardziej neurotyczne, cechują się wyższym poziomem lęku i niepokoju. Nadmierne wymagania rodziców powodują u dzieci skoncentrowanie na unikaniu kary, im bardziej wymagająca jest postawa ojców, tym bardziej schizoidalne zachowania przejawiają dzieci²⁵. Nadmiernie kontrolująca postawa matek ma związek z agresją fizyczną chłopców²⁶, zaś nieprzyznawanie dzieciom prawa do

¹⁷ Por. M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, dz. cyt.

¹⁸ Por. E.S. Schaefer, *Social Science Contributions to the Measurement of Parent Behavior*, Bathesda - Maryland 1962; M. Ziemska, *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1989; M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, dz. cyt.

¹⁹ Por. M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, dz. cyt.

²⁰ Por. A Circuplex Model for Social Behavior in Children, *Child Development*, 1964, nr 34, s. 371-396.

²¹ Por. J. M. Wolińska, *Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby i ich dzieci w wieku dorastania*, w: *Z badań nad postawami rodzicielskimi*, red. K. Pospiszyl, Lublin 1988, s. 85-107.

²² Por. E. Rydz, *Zachowania suicydalne dzieci a postawy ich rodziców*, *Wykłady z psychologii w KUL*, Lublin 1992, T. 6, s. 377-395.

²³ Por. H. Becker, R. Krug, *A Circuplex Model for Social Behavior in Children*, dz. cyt.

²⁴ Por. M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, dz. cyt.

²⁵ Por. E. Januszewska, *Postawy rodzicielskie a elementy składowe niepokoju u dzieci chorujących na białaczkę, neurotycznych i zdrowych*, *Wykłady z psychologii w KUL*, Lublin 1992, T. 6, s. 363-375.

²⁶ Por. J. M. Wolińska, *Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby i ich dzieci w wieku dorastania*, dz. cyt.

własnych problemów, niezrozumienie sytuacji dziecka koreluje istotnie z próbami samobójczymi²⁷. Niekonsekwencja rodziców ma agresogenny wpływ na dzieci²⁸, dzieci doświadczające takiej postawy posiadają obraz rodzica zmiennego, nerwowego, co rzutować może również na podobne postrzeganie otoczenia przez dziecko. Postawa matek nadmiernie chroniąca, izolująca od kontaktów z rówieśnikami zmniejsza aktywność dziecka²⁹.

W różnych społecznościach narodowych i kulturowych obserwuje się niejednorodność dominujących postaw rodzicielskich. Na przykład Matsumo i Smith³⁰ po przebadaniu dzieci amerykańskich i japońskich stwierdzili, że dzieci japońskie odczuwają większy dystans psychiczny ze swoimi rodzicami oraz większy autorytet ojca w porównaniu z dziećmi amerykańskimi. Według Devereux³¹, niemieckie dzieci spostrzegają ojców jako bardziej zaangażowanych w sprawy rodzinne niż dzieci amerykańskie. Rembowski³² stwierdza, że stosunki w rodzinach polskich są bardziej pozytywne i korzystniejsze dla rozwoju osobowości niż panujące w rodzinach słowackich. Na gruncie różnic w badaniach międzykulturowych pojawia się pytanie o to, jakie postawy rodzicielskie sprzyjają kształtowaniu się poczucia bezpieczeństwa u polskiej młodzieży mieszkającej na Litwie, między innymi z uwagi na kontekst historyczno-polityczny: system w którym zostali wychowani rodzice badanych kształtował poczucie nieufności nawet wobec członków najbliższej rodziny, charakteryzował się lojalnością i posłuszeństwem wobec władzy, podrywaniem autorytetu rodziców i rodziny jako instytucji, brakiem zaufania nawet wobec najbliższych³³. Mniejszość polska na Litwie doświadczała represji ze względu na pielęgnowanie tradycji religijnych i narodowych. Czynniki te mogły być znaczące w kształtowaniu postaw wychowawczych rodziców wobec dzieci oraz ich związku z poczuciem bezpieczeństwa młodzieży.

²⁷ Por. E. Rydz, Zachowania suicydalne dzieci a postawy ich rodziców, dz. cyt.

²⁸ Por. J. M. Wolińska, Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby i ich dzieci w wieku dorastania, dz. cyt.

²⁹ Por. E. Januszewska, Postawy rodzicielskie a elementy składowe niepokoju u dzieci chorujących na białaczkę, neurotycznych i zdrowych, dz. cyt.

³⁰ Por. M. Matsumo, H.T. Smith, Japanese and American Children's Perception of Parents, *Journal of Genetic Psychology*, 1961, nr 88, s. 83-88

³¹ Por. M. Płopa, Percepcja postaw rodzicielskich przez młodzież, a jej zachowanie w szkole, niepublikowana praca doktorska, UG, Gdańsk 1979.

³² Por. J. Rembowski, Więzy uczuciowe w rodzinie, dz. cyt.

³³ Por. M. Stopikowska, Totalitarny system sowiecki a wychowanie, w: *W służbie dziecku*, Lublin 2003, red. J. Wilk, s. 150-172.

Z badań litewskich wynika, że 63% rodziców deklaruje stosowanie demokratycznego stylu wychowania wobec swoich dzieci, 25% – stylu liberalnego, 12% – autorytarnego³⁴. Badania te ukazują, że w rodzinach charakteryzujących się autorytarnym stylem wychowania dzieci częściej przejawiają lęk szkolny. Inne badania nad młodzieżą litewską wskazują na cechy kulturowe specyficzne również dla innych obszarów Europy Środkowej: okazywanie ciepła emocjonalnego częściej jest stosowane przez rodziców wobec córek niż wobec synów³⁵. Te same badania ukazują odmienny wpływ postaw matek i ojców na przejawiane trudności emocjonalne i zachowania córek i synów. Zarówno odrzucenie, nadmierna opiekuńczość, zbyt małe ciepło emocjonalne zarówno matek, jak i ojców związane jest z niepokojem u dziewcząt, u chłopców zaś jedynie odrzucenie matki i ojca związane jest z niepokojem, ale tylko emocjonalne ciepło i nadmierna opiekuńczość matki (ale nie ojca) koreluje z niepokojem. Dochody rodziców ani status społeczno-ekonomiczny nie są związane ze stosowanymi przez nich stylami wychowawczymi³⁶. Różni autorzy wskazują na odmienne modele stylów rodzicielskich dla matek i ojców ukształtowane kulturowo³⁷.

2. Metodologia badań

Niniejszy program badawczy został zrealizowany na próbie polskiej młodzieży mieszkającej na Litwie.

Problem badawczy ujęto w formie pytania: Jak młodzież o różnym poziomie poczucia bezpieczeństwa postrzega postawy rodzicielskie swoich rodziców? Przyjęto założenie, że młodzież z wysokim i niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa różni się w zakresie percepcji postaw swoich rodziców.

³⁴ Por. J. Milašauskienė, E. Zambacevičienė, V. Dapkevičienė, Priešmokyklinio amžiaus vaikų intelektinio brandumo, mokyklinio nerimo ir auklėjimo šeimoje stilių sąsajos, Jaunųjų mokslininkų darbai, 2008, nr 4, s. 192-197

³⁵ Por. R. Žukauskienė, O. Malinauskienė, Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių, *Psichologija*, 2008, nr 38, s. 63-83.

³⁶ Por. O. Malinauskienė, R. Žukauskienė, Paauglių depresijos simptomų, savivertės, socialinio- ekonominio statuso ir tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos, *Psichologija*, 2004, nr 30, s. 17-31.

³⁷ Por. Z. Dąbrowska, Różne oblicza ojcostwa, *Małżeństwo i rodzina*, 2004, nr 1; Rachmanowa W.K., Pierwszy opyt otcowstwa i otnoszenije k swojemu otcu, *Psichologija Razwitija*, 2008, T.4.

Sformułowano szczegółowe hipotezy dotyczące tego, jakie postawy ojców i matek wiążą się z poczuciem bezpieczeństwa badanej młodzieży:

H1. Matki w percepcji młodzieży o wysokim poziomie poczucia bezpieczeństwa są w większym stopniu akceptujące, w większym stopniu pozwalające na autonomię, bardziej konsekwentne w postępowaniu wobec swoich dzieci, w mniejszym stopniu ochraniające i w mniejszym stopniu wymagające niż matki w percepcji młodzieży z niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa.

H2. Ojcowie w percepcji młodzieży o wysokim poziomie poczucia bezpieczeństwa są w większym stopniu akceptujący, w większym stopniu pozwalający na autonomię, bardziej konsekwentni w postępowaniu wobec swoich dzieci, w mniejszym stopniu ochraniający i w mniejszym stopniu wymagający niż ojcowie w percepcji młodzieży z niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa.

Metody badań

Do badania poczucia bezpieczeństwa użyto Z. Uchnasta *Kwestionariusz Poczucia Bezpieczeństwa*³⁸, na bazie którego określano wynik ogólny poczucia bezpieczeństwa – jest to uśredniony wskaźnik wszystkich odpowiedzi diagnostycznych oraz ustalono wyniki w trzech czynnikach: Bliskości (BI), Stabilności (St), Zaufaniu do Siebie (ZS). W analizie materiału empirycznego posługiwano się normami polskimi. Kwestionariusz posiada wysokie wyniki w ocenie jego rzetelności i trafności.

Do oceny postaw rodzicielskich zastosowano *Skalę Postaw Rodzicielskich* w opracowaniu M. Plopy³⁹. Skala ta ujmuje 5 rodzajów postaw rodzicielskich:

Postawa akceptacji – odrzucenia – wynik 7-10 stenów w tej skali charakteryzuje rodzica akceptującego dziecko takim, jakie ono jest, wskazuje, że stosunki rodzica z dzieckiem układają się na płaszczyźnie partnerskiej, obustronnego zaufania, dziecko postrzega rodzica jako czulego na jego potrzeby, problemy, obcowanie z rodzicem jest dla dziecka przyjemne, daje poczucie przynależności, ciepła. Niskie wyniki (1-4) wskazują, że dziecko odbiera rodzica jako osobę chłodną, niedostrzegającą jego problemów, potrzeb, rodzic ogranicza się jedynie do zaspokajania potrzeb materialnych, nie podejmuje prób zbliżenia z dzieckiem. Wynik 5-6 stenów wskazuje na przeciętne nasilenie postawy akceptującej.

³⁸ Por. Z. Uchnast, *Metoda Pomiaru Poczucia Bezpieczeństwa*, dz. cyt., s. 95-108.

³⁹ Por. M. Plopa, *Skala Postaw Rodzicielskich*, *Psychologia Wychowawcza* 1987, nr 5, 552-567

Postawa nadmiernie wymagająca – wysoki wynik w skali (7-10 stenów) świadczy o postrzeganiu rodzica przez dziecko jako ostro egzekwującego wykonywanie swoich poleceń, nakazów czy zakazów, nie tolerującego krytyki czy sprzeciwu, oceniającego perfekcjonistycznie dziecko, nie liczącego się z jego możliwościami. Za pojawiające się rozbieżności pomiędzy oczekiwaniami rodzica a postępowaniem dziecka obarczane jest dziecko. Wynik 5-6 stenów świadczy o postawie umiarkowanie właściwej, wynik niski (1-4) steny świadczy o postawie właściwej.

Postawa autonomii – przy wyniku 7-10 stenów rodzic w percepcji dziecka traktuje je jako osobę prawie dorosłą, rozumie silną potrzebę przynależności dziecka, posiadania własnych tajemnic, wyraża aprobatę dla prób samodzielnego rozwiązywania problemów przez dziecko, w miarę oczekiwań dziecka służy życzliwie radą, pomocą, partnerską dyskusją. W sytuacjach konfliktowych nie narzuca swojego zdania. Rozumie potrzebę nawiązywania kontaktów towarzyskich przez dziecko. Wyraża w tym aspekcie racjonalną tolerancję. Wynik 5-6 stenów wskazuje na przeciętne nasilenie postawy. Niski wynik (1-4 steny) świadczy o cechach przeciwnych z opisem i postawie wychowawczo niepożądaney.

Postawa niekonsekwentna – wynik wysoki (7-10 stenów) wskazuje, że dziecko postrzega stosunek rodzica wobec siebie jako zmienny, zależny od chwilowego nastroju, samopoczucia, innych spraw osobistych. Postawa akceptująca przeplata się często z nadmierną krzykliwością, ingerencją w sprawy dziecka, deklarowaniem różnych kar i ograniczeń. Dziecko odbiera rodzica jako zbyt nerwowego, zmiennego, dystansuje się od niego emocjonalnie. Wynik 5-6 stenów mówi o postawie umiarkowanie właściwej, niskie wyniki świadczą o postawie wychowawczo pożądaney.

Postawa nadmiernie ochraniająca – przy wyniku wysokim (7-10 stenów) dziecko czuje się traktowane przez rodzica w ten sposób, jakby wymagało stałej troski i opieki, odczuwa ono przesadną troskę o swoją przyszłość ze strony rodzica, brak wiary w to, że może ono prawidłowo funkcjonować bez jego wsparcia, pomocy. Wyniki 5-6 stenów świadczą o postawie umiarkowanie właściwej, niskie wyniki (1-4 steny) wskazują na postawę właściwą.

Badania wykazują wysoką stabilność testu, wyniki kwestionariusza nie podlegają zmianom w czasie. Kwestionariusz bada oddzielnie postawy wobec matki i wobec ojca. W analizie wyników posłużono się normami polskimi.

Procedura badań

Badaniami została objęta grupa uczniów klas 11 i 12 szkoły średniej według systemu nauczania na Litwie. Badana młodzież pochodzi z terenów

Wilna i rejonu Wileńskiego oraz należy do polskiej mniejszości narodowej. W programie badawczym uczestniczyły 134 osoby, w wieku 15-19 lat. Ze względu na niekompletne wypełnienie kwestionariuszy przez część badanych analizie poddano wyniki 121 osób (85 dziewcząt, 36 chłopców). Były to trzy grupy młodzieży z różnych środowisk szkolnych: 45 osób uczęszcza do szkoły im. Adama Mickiewicza w Wilnie, 34 osoby – do szkoły im. Szymona Konarskiego w Wilnie, 42 osoby – do szkoły im. Stanisława Moniuszki w Kowalczykach (rejon Wileński). 62% grupy mieszka w mieście, 38% – na wsi. Większość badanej młodzieży – 114 osób (ok. 94%) jest wychowywana przez oboje rodziców, 5 osób – wyłącznie przez matkę, 2 osoby – wyłącznie przez ojca.

Badania przeprowadzone były w klasach w czasie lekcji. Zachowana została anonimowość badanych oraz dobrowolne w nich uczestnictwo.

Do wyodrębnienia grup młodzieży o różnym poziomie poczucia bezpieczeństwa posłużono się wynikiem ogólnym poczucia bezpieczeństwa badanych. Do grupy z niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa (G-NPB) zakwalifikowano osoby, których wyniki mieściły się poniżej 0,7 odchylenia standardowego od średniej (26 osób), do grupy z wysokim poziomem poczucia bezpieczeństwa (G-WPB) zakwalifikowano osoby, których wyniki wyniosły powyżej 0,7 odchylenia standardowego od średniej (27 osób).

Tab. 1. Charakterystyka grup z wysokim i niskim poziomem bezpieczeństwa w odniesieniu do ogółu badanych (min, max, średnie, odchylenia standardowe)

Grupa	Min	Max	Średnia	Odch. stand.	N
G-WPB	59	76	65,22	5,02	27
G-NPB	14	42	34,42	7,95	26
Ogółem	14	76	50,29	11,55	121

3. Wyniki badań

Kolejnym krokiem w analizie danych było porównanie obu grup badanej młodzieży w zakresie postaw matek i ojców.

Zamieszczone poniżej analizy MANOVA wskazują na istotne statystycznie w zakresie percepcji postaw matek przez młodzież o niskim i wysokim poziomie poczucia bezpieczeństwa.

Tab. 2. Porównanie postaw matek w percepcji młodzieży o wysokim (G-WPB) i niskim (G-NPB) poziomie poczucia bezpieczeństwa (MANOVA); istotność różnic wg testu F

Postawy matek	G-WPB		G-NPB		ANOVA	
	M	SD	M	SD	F	p
Akceptacja	7,00	1,961	5,96	2,457	2,903	,095
Wymaganie	4,63	2,003	6,35	1,468	12,583	,001
Autonomia	6,96	1,786	5,69	2,446	4,691	,035
Niekonsekwencja	4,56	1,908	6,35	1,719	12,850	,001
Ochranianie	5,85	1,537	7,42	1,474	14,407	,000
Lambda Wilksa = 0,664, F=4,752 Df (hipotezy) = 5,00 Df (błędu) 47,00 p=0,001						

Różnice pomiędzy grupami młodzieży o niskim i wysokim poziomie poczucia bezpieczeństwa są statystycznie istotne dla czterech postaw matek: matki badanych o wysokim poziomie poczucia bezpieczeństwa jawią się w percepcji swoich dzieci jako w mniejszym stopniu ochraniające niż matki w percepcji młodzieży o niskim poziomie poczucia bezpieczeństwa ($F=14,407$, $p=0,00$). Matki młodzieży z wysokim poczuciem bezpieczeństwa są w znacznie mniejszym stopniu wymagające niż matki w percepcji młodzieży o niskim poczuciu bezpieczeństwa ($F= 12,583$, $p=0,001$). Matki młodzieży z wysokim poziomem poczucia bezpieczeństwa są bardziej niekonsekwentne niż matki młodzieży z niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa ($F= 12,850$, $p=0,001$). Matki młodzieży z wysokim poziomem poczucia bezpieczeństwa są bardziej przyzwalające na autonomię ich dzieci niż matki młodzieży z niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa ($F=4,691$, $p= 0,035$). Widoczne są również różnice średnich w zakresie percepcji postawy akceptującej matek przez młodzież z niskim ($M=5,96$) i wysokim ($M=7,00$) poziomem poczucia bezpieczeństwa, różnica ta nie jest jednak istotna ($p=0,095$). Zatem poziom poczucia bezpieczeństwa młodych Polaków mieszkających na Litwie ma związek z postawami wymagającą, ochraniającą, niekonsekwentną oraz autonomii matek.

Kolejnym krokiem w analizie danych było porównanie obu grup badanej młodzieży w zakresie postaw ojców.

Tab. 3. Porównanie postaw ojców w percepcji młodzieży o wysokim (G-WPB) i niskim (G-NPB) poziomie poczucia bezpieczeństwa (MANOVA), istotność różnic wg testu F

Postawy ojców	G-WPB		G-NPB		ANOVA	
	M	SD	M	SD	F	p
Akceptacja	7,04	2,336	5,60	1,607	6,448	,014
Wymaganie	4,52	1,735	5,84	1,599	7,825	,007
Autonomia	6,84	1,519	5,52	1,711	8,324	,006
Niekonsekwencja	4,72	1,720	6,96	1,485	24,279	,000
Ochranianie	5,76	2,619	5,92	1,656	,067	,797
Lambda Wilksa = 0,654, F=4,651 Df (hipotezy) = 5,00 Df (błędu) 44,00 p=0,002						

Ojcowie w percepcji badanych o wysokim poziomie poczucia bezpieczeństwa są w znacznie mniejszym stopniu niekonsekwentni niż ojcowie młodzieży z niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa ($F=24,279$, $p=0,000$). Są istotnie mniej wymagający niż ojcowie młodzieży z niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa ($F=7,825$, $p=0,007$). Bardziej przyzwalający na autonomię swoich dzieci ($F=8,324$, $p=0,006$) i w większym stopniu akceptujący swoje dzieci ($F=6,448$, $p=0,014$) niż ojcowie młodzieży o niskim poczuciu bezpieczeństwa. Brak jest różnic w zakresie postawy ochraniającej ojców pomiędzy grupami z niskim i wysokim poziomem poczucia bezpieczeństwa. Zatem, postawy niekonsekwencji, autonomii, wymagająca, akceptacji ojców mają statystycznie istotny związek z poczuciem bezpieczeństwa badanych.

4. Dyskusja wyników

Badania ukazały, że z poczuciem bezpieczeństwa polskiej młodzieży mieszkającej na Litwie wiążą się określone postawy rodziców, nieco inna jest konfiguracja postaw matek i ojców dla młodzieży z niskim i wysokim poczuciem bezpieczeństwa:

Dla rodziców (zarówno ojców jak i matek) młodzieży z niskim poczuciem bezpieczeństwa charakterystyczna jest postawa większych (z tendencją do nadmiernych) wymagań wobec dojrzewającej młodzieży. Postawa rodziców ostro egzekwujących wykonywanie swoich poleceń, dużych oczekiwań wobec młodzieży, nietolerancji, krytyki czy sprzeciwu wiąże się z niższym poziomem poczucia bezpieczeństwa. Badani nastolatki czują się mniej

bezpiecznie w otaczającej rzeczywistości, jeżeli postrzegają w ten sposób postawy swoich rodziców. Wyniki te są zgodne z wynikami innych badań ukazujących, że dzieci, których rodzice są bardziej wymagający, przejawiają większy niepokój i są bardziej neurotyczne⁴⁰.

Zarówno postawa niekonsekwentna ojców jak i matek wiąże się istotnie z niższym poziomem poczucia bezpieczeństwa badanej młodzieży. Wynik ten jest zgodny z założeniem, że nieprzewidywalne zachowania rodzica rzutują na postrzeganie przez dziecko rzeczywistości w podobny sposób: jako nie dającej się przewidzieć, w związku z tym zagrażającej.

Uzyskane wyniki wskazują również na związek większej autonomii z wyższym poziomem poczucia bezpieczeństwa młodzieży zarówno dla postaw matek jak i ojców. Im bardziej rodzice przyzwalają na autonomię dziecka, tym bardziej czuje się ono bezpiecznie w otaczającej rzeczywistości. Prawdopodobnie, zaufanie rodziców do dziecka, pozwalanie na decydowanie o swoich sprawach powoduje większe zaufanie dziecka do siebie i swoich możliwości radzenia sobie z rzeczywistością.

Dotychczasowe wyniki badań nad postawą akceptującą lub odrzucającą rodziców wobec dzieci wykazują, że postawa odrzucająca zarówno matek, jak i ojców wiąże się z niższym poziomem poczucia bezpieczeństwa, niepewnością psychologiczną, niską samoakceptacją dzieci⁴¹. Wyniki referowanych badań potwierdziły istotny związek postawy akceptującej ojców z poczuciem bezpieczeństwa badanej młodzieży. Ojcowie młodzieży charakteryzującej się wysokim poziomem poczucia bezpieczeństwa cechują się wysoką akceptacją dziecka takim, jakie ono jest. Wynik w zakresie tej postawy jest niższy dla badanych ojców charakteryzujących się niskim poziomem poczucia bezpieczeństwa. Młodzież z wysokim i niskim poczuciem bezpieczeństwa różni się nieznacznie w zakresie percepcji postawy akceptującej matek. Różnica ta nie jest jednak istotna statystycznie. Według Masłowa potrzeba bezpieczeństwa jest silnie związana z potrzebą akceptacji i przynależności. Możliwe jest, że wynik ten okazał się nieistotny z tego powodu, że próba badawcza jest obciążona ze względu na płeć (ponad 70 % badanych – to kobiety). Istotny związek poczucia bezpieczeństwa z postawą akceptacji ojców może być wytłumaczony tym, że w okresie, kiedy relacje z płcią przeciwną i jej akceptacja jest szczególnie istotna, dziewczęta przede wszystkim są skłonne widzieć

⁴⁰ Por. tenże, Postawy rodzicielskie a elementy składowe niepokoju u dzieci chorujących na białaczkę, neurotycznych i zdrowych.

⁴¹ Por. tenże, Psychologia rodziny: teoria i badania; tenże, Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby i ich dzieci w wieku dorastania.

znaczącą rolę akceptacji ojca, która jest niejako predyktorem poczucia bezpieczeństwa w kontaktach z rówieśnikami płci męskiej i potwierdzenia własnej atrakcyjności. Stąd możliwe jest, że akceptacja matki w takim kontekście pełni rolę mniej istotną niż akceptacja ojca.

Nadmierne ochranianie młodzieży przez matki wiąże się z niższym poziomem poczucia bezpieczeństwa. Wyniki te potwierdzają zależności uzyskane w innych badaniach⁴². Nie stwierdzono powiązań pomiędzy poczuciem bezpieczeństwa badanej młodzieży a postawą ochraniającą ojców. Młodzież z obu grup uzyskuje podobne wyniki w zakresie nasilenia postawy ochraniającej ojców, określić je można jako tendencje do ochraniania, ale nie jest to ochranianie nadmierne ani niewystarczające. Na ogół ojciec traktowany jest jako osoba raczej wymagająca i zachęcająca dziecko do podejmowania wyzwań, stąd prawdopodobnie percepcja ojców przez młodzież jest zgodna z wzorcem opiekuna racjonalnie ochraniającego. Ponadto, kształtowana w danym środowisku poprzez wiele lat postawa wycofanego ojca również może powodować brak założonych różnic. Możliwe jest, że od ojca nie oczekuje się chronienia, raczej utrzymywania rodziny, stąd postawa nie ma związku z poczuciem bezpieczeństwa badanych. Taki wynik tłumaczyć można również zmianami związanymi z wiekiem rozwojowym: młodzież powoli opuszczająca dom rodziny, kiedy więzi z rówieśnikami stają się dla niej bardziej znaczące, nie odczuwa znaczenia chronienia przez ojców dla poczucia jej bezpieczeństwa. Z kolei z badań wynika, że matki generalnie usiłują jeszcze dosyć długo chronić swoje dzieci przed nadchodzącą dorosłością, starają się utrzymywać je w zależności dłużej niż ojcowie⁴³, stąd być może właśnie postawa nadmierne ochraniająca matek powoduje niższe poczucie bezpieczeństwa i obawy młodzieży co do poradzenia sobie z wymaganiami rzeczywistości. Rezultaty badań potwierdziły przyjęte hipotezy.

Wnioski

Wyniki zaprezentowanych w artykule badań potwierdzają znaczenie kontekstu rodziny i wychowania dla poczucia bezpieczeństwa młodzieży w okresie adolescencji. Przede wszystkim ukazują nadal aktualne znaczenie postaw rodziców dla młodzieży, pomimo częstych potocznych opinii, że strategie wy-

⁴² Por. tenże, Postawy rodzicielskie a elementy składowe niepokoju u dzieci chorujących na białaczkę, neurotycznych i zdrowych; R. Žukauskienė, O. Malinauskienė, Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių, *Psichologija*, 2008, nr 38, s. 63-83.

⁴³ Por. E. Talik, Coping with stress among children and adolescents, Wykład monograficzny wygłoszony w KUL w roku akademickim 2009/2010, Lublin 2010.

chowawcze już nie mają wpływu na radzenie sobie z rzeczywistością przez osobę dojrzewającą, bo jest już prawie dorosła. Po drugie ukazują podobieństwo zależności pomiędzy postawami rodziców młodych Polaków mieszkających na Litwie, a zależności uzyskanych w badaniach polskich, czy w innych krajach. Ujawnia się tutaj rola właściwych postaw rodzicielskich jako czynnika chroniącego, zapewniającego poczucie bezpieczeństwa niezależnie od wpływów kulturowych. Jak wynika z dostępnych, chociaż nielicznych badań, analizowane w niniejszym artykule postawy mają podobny związek z poczuciem bezpieczeństwa młodzieży w różnych krajach, zatem związki te są bardziej podstawowe niż wpływ kultury, czy nawet wychowanie w określonych warunkach. Hipoteza ta wymaga jednak weryfikacji w dalszych badaniach.

Mankamentem realizowanego programu badawczego jest obciążona czynnikiem płci próbka badawcza, co nie pozwoliło na dokonanie analiz oddzielnie dla percepcji postaw rodziców przez dziewczęta i chłopców. Interesujące jest ustalenie znaczenia roli rodzica określonej płci dla poczucia bezpieczeństwa młodzieży płci tej samej i przeciwnej. Trudna jest również interpretacja znaczenia czynnika kulturowego, ponieważ mało jest danych na temat związku poczucia bezpieczeństwa młodzieży polskiej mieszkającej w Polsce, jak również związku poczucia bezpieczeństwa z uwzględnionymi w tych badaniach wymiarami postaw rodzicielskich.

Uzyskane wyniki ukazują istotne znaczenie zarówno postaw wychowawczych matek jak i ojców (nieco inne) dla kształtowania poczucia bezpieczeństwa ich dzieci, a tym samym dla dalszego rozwoju osobowego i sposobu funkcjonowania w codziennym życiu.

Olga Narvoiš, Stanisława Tucholska: Perception of parental attitudes and the level of security feeling among Polish teenagers living in Lithuania

The article aims at the presentation of a study carried out among Polish teenagers living in Lithuania. The research programme included 121 people, pupils of Polish schools. The demonstrated results of the study indicate that young people of low and high level of security differ in the perception of their parents. Teenagers characterized by a high level of security feeling perceive their mothers as less protective, more consequent, less demanding and allowing in greater degree for autonomy than the teenagers of a lower level of security feeling. Young people of a high level of security feeling view their fathers as more consequent, allowing for greater autonomy, less demanding and more approving than the young people of lower level of security feeling. No interdependence between a protective attitude of the father and the level of security feeling among the youths under research has been found.